
Vzrůstající role Japonska v asijsko-tichomořské oblasti

Jan Levora

Současná hospodářská a vnitropolitická situace v Japonsku

Přes nedostatek surovinových, energetických i potravinových zdrojů dokázalo Japonsko po druhé světové válce vybudovat s pomocí USA druhý nejsilnější ekonomický potenciál na světě. Průměrná roční tempa hospodářského růstu byla do roku 1990 ze všech ekonomicky vyspělých států dlouhodobě nejpozoruhodnější.

Hospodářská recese, do níž vstoupilo Japonsko na počátku 90. let, je nejhlubší a nejdelší v jeho poválečném vývoji. Příčiny recese a následné stagnace jsou zjevně odlišné od předchozích krizí. Zatímco v minulosti byly hospodářské poklesy způsobeny především vnějšími faktory (jako např. prudkým růstem cen ropy), současná hospodářská situace má své kořeny zejména v nerovnováze uvnitř japonské ekonomiky a ve vlivu světové recese.

Budoucí vývoj japonské ekonomiky je poměrně nejistý. Většina prognóz se však shoduje na tom, že mírný růst hrubého domácího produktu (0,5 %), který ekonomika zaznamenala poprvé v roce 1995, by měl být zachován i v dalších letech (odhad pro rok 1996 = 2,1 %). Přes existující problémy zůstává japonská ekonomika jednou z nejzdravějších mezi vyspělými zeměmi a její podíl na celosvětovém HNP představuje cca 15 %, což znamená druhé místo za USA (25 %). Význam Japonska jako asijské hospodářské velmoci bude zachován, i když dřívější rekordní tempa růstu jsou již zřejmě nenávratně minulostí.

Od roku 1993, kdy porážkou ve volbách do Dolní sněmovny Parlamentu skončilo 38leté období monopolu moci vládnoucí Liberálnědemokratické strany, pokračuje vnitropolitická nestabilita. Vnitropolitický vývoj provází od roku 1993 střídání značně nesourodých a vnitřně nestabilních koaličních vlád. Existující ekonomické a obchodní problémy Japonska však nejsou v přímé vazbě na vnitropolitickou nestabilitu. Typickým rysem japonské politiky a ekonomiky je totiž omezená úloha státní byrokracie a naopak velký vliv podnikatelských kruhů (především nejvlivnější organizace Keidanren – Federace ekonomických organizací) na rozhodovací procesy.

Japonský politický systém neumožňuje přijímání rychlých, operativních rozhodnutí a prakticky vylučuje náhlé změny kurzu. K opatrnosti na mezinárodní scéně vybízí i silná závislost na importu surovin (99,6 % ropy, 94,1 % uhlí a 100 % železné rudy) a potravin.

Základní prvky japonské zahraniční politiky vůči asijsko-tichomořské oblasti

Japonsko spolu s USA, ČLR a Ruskem patří k hlavním aktérům vojensko-politické scény v Asii. Aktivita těchto čtyř velmocí je přitom významně ovlivněna řadou faktorů, především rozpadem bipolárního rozdělení světa a s ním souvisejícím zánikem hrozby ze strany SSSR. Svou roli hraje také vývoj bilaterálních vztahů mezi zmíněnými zeměmi, jenž v posledních letech prochází podstatnými změnami. Zanedbatelný není ani faktor ekonomické síly, který v případě Japonska vedl k postupné aktivizaci jeho snah o zvýraznění politické role v asijském i celosvětovém měřítku. Jak poukazují někteří odborníci na asijskou problematiku, dosáhlo Japonsko po druhé světové válce v asijském regionu pomocí ekonomických a jen částečně politických prostředků takových pozic, jakých se mu nepoda-

řilo v předcházejícím období dosáhnout a dlouhodobě udržet vojenskou cestou. Dnešní Japonsko si plně uvědomuje svou hospodářskou sílu v asijském i celosvětovém měřítku.

Japonské představy o cílech, prostředcích a zaměření poválečné zahraniční a vojenské politiky vyjadřuje doktrína „národní bezpečnosti“, která se postupně výrazně měnila s růstem hospodářské moci země. Výsledkem byla začátkem 80. let varianta, která znovu přenesla důraz především na vojensko-politické aspekty, přičemž dříve geograficky úzce pojatou „národní bezpečnost“ obohatila o pojem „kolektivní bezpečnost“. V lednu 1986 japonský ministr zahraničních věcí přímo vyzval k „přechodu od pasivní a obranné diplomacie Tokia k ofenzivní, a to s cílem podpory světového míru“. V zahraniční politice tak zejména od poloviny 80. let stále výrazněji vystupuje do popředí snaha v asijském i globálním měřítku vyrovnat politický a vojenský potenciál postavení země v systému světového hospodářství.

Současné stupňování japonské ekonomické expanze v asijsko-tichomořské oblasti za aktivnější podpory politických nástrojů přichází v době, kdy v celém asijském regionu dochází k zásadním posunům v politické rovnováze v důsledku opožděné reakce na rozpad SSSR a první reakcí na rostoucí ekonomickou sílu ČLR. Japonsko se dosud přizpůsobuje zániku bipolárního rozdělení světa, což podle názorů mnohých vedlo k snížení potřeby vojenské aliance Japonska s USA. Tyto změny otevřely nové generaci japonských asertivních politiků typu současného premiéra R. Hašimota prostor k přehodnocení japonsko-amerických vztahů v neutrálnějším duchu. Japonsko, které bylo po čtyři desetiletí pouhou součástí asijské strategie USA, nyní může začít uvažovat o nezávislejší zahraniční politice v asijsko-tichomořské oblasti.

USA se nadále nacházejí v centru japonských zájmů, ale tyto zájmy se stávají stále více asijskými. Tento měnící se poměr mezi východní a západní orientací Japonska se projevuje mj. v rostoucím zájmu této země o regionální struktury ekonomického i politického charakteru.

Aktivizace Japonska v regionálních a celosvětových organizacích se stává nedílnou součástí jeho zahraniční politiky. V posledních několika letech Japonsko zintenzivnilo svou kampaň za získání stálého místa v Radě bezpečnosti OSN a bude znovu kandidovat na místo nestálého člena Rady bezpečnosti OSN za asijskou skupinu na funkční období 1997–1998. Předpokládané přijetí Japonska za stálého člena Rady bezpečnosti OSN by výrazně ovlivnilo jeho možnosti také v Asii. Některé státy (z Asie nejdůležitěji Korejská republika) však nesouhlasí s tím, aby Japonsku a dalším novým stálým členům Rady bezpečnosti OSN bylo současně uděleno bez dalších podmínek i právo veta.

Iniciativy k vytvoření ekonomického společenství v asijsko-tichomořské oblasti vznikly začátkem 60. let a v následujících desetiletích prošly různými podobami, včetně původně japonské koncepce Tichomořského společenství. Orientace Japonska na získání významnější role v regionálních organizacích (především APEC a ASEAN) je přesto poměrně novým prvkem jeho zahraniční politiky. V této souvislosti se zapojilo také do probíhajících diskuzí o budování systému mezinárodních záruk bezpečnosti v asijsko-tichomořské oblasti, přestože donedávna podobné pokusy odmítalo s tím, že situace v Asii je specifická a že je nejprve zapotřebí vyřešit přetrvávající bilaterální problémy a lokální konflikty. V tomto směru je aktivita Japonska i nadále do značné míry limitována jak přetrvávající nedůvěrou asijských států ve vztahu k Japonsku, tak jeho snahou o vyvážený přístup k asijským zájmům USA, Evropské unie a asijských mocností. Není sporu o tom, že příčinou poválečné japonské zdrženlivosti v usilování o vedoucí roli v asijském regionu byla právě dosud přetrvávající nedůvěra ze strany asijských zemí, které mají s jeho expanzivní politikou své tragické zkušenosti z nedávné minulosti.

Japonská vláda bude muset být proto velice opatrná, aby nevyvolala v ekonomických vztazích se svými asijskými partnery podobné třenice jako v japonsko-americkém obchodě v důsledku výrazného japonského obchodního přebytku. Nebude to snadný úkol; vždyť Japonsko má obchodní přebytek se všemi členskými státy APEC kromě Austrálie a Bruneje, což nelze říci o žádném jiném členu tohoto sdružení. Zatím bylo tempo růstu japonského obchodu v rámci APEC natolik rychlé, že eliminovalo odpor vůči japonské hospodářské převaze v regionu (snad s výjimkou občasných projevů nespokojenosti

Korejské republiky). Avšak i japonští politici přiznávají, že rostoucí obchodní saldo ve prospěch jejich země a neochota japonských producentů rýže k liberalizaci japonského trhu jim brání v aktivnějším prosazování plánu APEC na vytvoření oblasti volného obchodu.

Kromě toho japonská vláda zůstává rozdělena v názoru na to, jakou roli by APEC měl vlastně hrát. Ministerstvo mezinárodního obchodu a průmyslu, které při návštěvě australského ministra obchodu v roce 1987 vlastně iniciovalo pozdější australský návrh z roku 1989 na vytvoření APEC, ho považovalo za alternativu k regionálnímu volnému obchodu v době, kdy se jednání Uruguayského kola GATT dostala do komplikované situace. I dnes ho prosazuje jako dlouhodobou protiváhu Spojených států v Asii. Ministerstvo zahraničních věcí původně odmítalo podporovat APEC, protože nechtělo oslabit úlohu ASEAN jako regionální organizace užšího charakteru. Nyní se jeho pozice změnila v tom smyslu, že zdůrazňuje výhradě konzultační charakter APEC a odmítá jeho institucionalizaci, o níž usilují zejména USA.

I přes deklarované záměry a cíle nevytvářet v podobě APEC žádnou novou politickou či bezpečnostní organizaci nelze přehlédnout, že již svou existencí APEC nepřímo přispívá i k posílení těchto funkcí, protože každá ze zúčastněných zemí, včetně Japonska, hledá ve své účasti na rozšiřování obchodní a ekonomické spolupráce v asijsko-tichomořské oblasti i uspokojení svých politických zájmů. Společným zájmem je pak vytvoření protiváhy stále mocnější Evropské unie.

Dalším z faktorů, které vedou k rostoucí orientaci Japonska na asijsko-tichomořskou oblast, jsou zřejmě určité obavy z negativního dopadu probíhajícího evropského integračního procesu na japonské ekonomické zájmy v Evropě. V této souvislosti je však zajímavý i stoupající zájem jednotlivých evropských zemí i Evropské unie jako celku o hospodářské kontakty s asijskými státy. Japonsko v zásadě nebrání zapojení Evropské unie do APEC.

Ekonomický aspekt japonské zahraniční politiky vůči asijsko-tichomořské oblasti

Projevem stále větší orientace Japonska na asijský region je také rychle rostoucí podíl jeho obchodu s asijskými zeměmi. Jestliže ještě před 10 lety vyváželo o třetinu více do USA než do Asie, nyní je tento poměr opačný a také ze zemí Evropské unie dovážejí asijské státy o polovinu méně zboží než z Japonska.

Stejnou tendenci lze sledovat i u japonských přímých investic do asijských zemí, které se v posledním desetiletí více než ztrojnásobily – z 2,3 mld. \$ v roce 1986 na 9,3 mld. \$ v roce 1994, což je do určité míry na úkor investic do USA a do Evropské unie, kam byl přístup pro japonské investory omezen.

Díky své nové investiční a průmyslové politice ve vztahu k zemím jihovýchodní Asie získalo Japonsko levnou pracovní sílu, nové trhy a větší kapacity, jakož i překlenulo období spojené s problémy silného jenu, který ovlivnil konkurenceschopnost jeho výrobků na světových trzích. V nemenší míře však díky nové teritoriální politice Japonska získaly i samotné země jihovýchodní Asie, protože v roce 1994 vzrostl jejich podíl na japonských celosvětových investicích na 37,5 % a podle prognóz japonského Ministerstva mezinárodního obchodu a průmyslu do konce století tímto tempem překoná USA jako největší příjemce japonských průmyslových investic. Začátkem 80. let byly investice Japonska a USA ve východní Asii přibližně na stejné úrovni, nyní představují japonské přímé investice v tomto regionu přibližně dvojnásobek amerických investic. Japonci zpravidla začínají svou účast montážními závody, zásobovanými komponenty ze svých výrobních závodů, potom rozšiřují použití místních komponentů, aby se vyhnuli vysokým clům. Přitom se zaměřují na obory s vysokým podílem výrobních nákladů (např. na spotřební elektroniku).

Obrat Japonska k Asii je provázen prohlubující se integrací mezi dříve nesourodými ekonomikami v regionu. Jak poukazují japonští vládní činitelé, poprvé roste vzájemná závislost a propojenost nejen mezi Japonskem a ostatními asijskými zeměmi, ale i mezi jednotlivými asijskými státy. Vzájemné prodeje mezi asijskými zeměmi (včetně Japonska) během posledních deseti let vzrostly podle údajů Nomura Research Institute z původních

30 % jejich celkových vývozu na nynějších téměř 40 %, zatímco asijský export do USA za stejné období klesl z necelých 35 % na 25 %.

Donedávna měla asijská strategie Japonska především jednu dimenzi – napomáhat obchodu. Japonská vláda zálohovala cca 60 % svých zahraničních rozpočtových ročních výdajů do regionů částečně závislých na poválečných reparacích. Nyní začíná obezřetně podporovat japonské průmyslové pronikání do Asie opatrným prosazováním politiky otevřeného trhu v celé oblasti.

Budoucí zahraničněekonomickou strategii Japonska, včetně kroků k liberalizaci trhu a uskutečnění dalších deregulačních opatření, bezesporu ovlivní rozhodnutí posledních dvou summitů APEC (Bogor – listopad 1994, Ósaka – listopad 1995) o postupném odstranění bariér, které brání rozšíření vzájemného obchodu a investic členských zemí APEC ve dvou časových horizontech – ve vyspělých zemích do roku 2010 (Japonsko, USA, Kanada) a v ostatních zemích nejpozději do roku 2020. S ohledem na bolestivé historické reminiscence je symbolické, že ósacký summit APEC byl prvním důležitým zasedáním asijských zemí za předsednictví Japonska od roku 1943, kdy tehdejší japonský premiér generál H. Tódžó svolal členy tzv. Velké východoasijské sféry společného rozkvětu, aby se podepsali pod deklaraci na podporu japonských válečných cílů.

Oficiální rozvojová pomoc

Jedním z důležitých podpůrných nástrojů při prosazování japonských (především ekonomických) zájmů v asijsko-tichomořské oblasti je od poloviny 50. let tzv. oficiální rozvojová pomoc (Official Development Assistance – ODA). Její charakter se postupně měnil – od původně technické pomoci přes ekonomickou pomoc jako podpůrný prostředek japonské ekonomické expanze až po nynější ekonomicko-politickou náplň. ODA je v zásadě poskytována ve čtyřech základních formách: technická spolupráce (experti, příprava kádrů), granty, přímé vládní (převážně jenové) půjčky, pomoc prostřednictvím mezinárodních organizací. Pro projekty ODA je příznačná určitá symbióza státních jenových půjček a soukromých investic.

Japonsko je od roku 1991 největším donorem oficiální rozvojové pomoci na světě (13,34 mld. \$ ve fiskálním roce 1994–1995), přičemž na japonském HNP se ODA podílí 0,32 %.

Proud japonských soukromých investic a oficiální rozvojové pomoci do asijských zemí v posledních cca 10 letech vytvořil podmínky pro dominantní postavení japonských firem v Asii. Podíl Japonska na trzích v jihovýchodní Asii je již v některých klíčových průmyslových odvětvích (např. automobilový průmysl, spotřební elektronika, průmyslové strojírenství) větší než podíl jeho hlavních amerických a evropských konkurentů.

O vytváření vazeb jednotlivých asijských zemí na Japonsko prostřednictvím projektů ODA svědčí následující údaje. V podobě jenových půjček se ODA podílí 31 % na budování energetiky a 12 % na výstavbě železniční sítě v Indonésii, 20 % na budování thajského energetického systému (včetně elektrifikace venkova), 5 % na filipínské energetice, 51 % na energetickém systému a 20 % na dálniční síti na Malajském poloostrově.

V červnu 1992 japonská vláda ve snaze přizpůsobit se novým podmínkám schválila tzv. Chartu ODA. Jde o první podrobný dokument, jenž určil nejen prioritní teritoria a zaměření projektů, ale také podmínky a způsob kontroly nad využíváním ODA. Ve zmíněném dokumentu se uvádí, že Asie, která „je historicky, geograficky a ekonomicky regionem blízkým Japonsku“, bude i nadále prioritní oblastí pro poskytování ODA. Již v dubnu 1991 japonská vláda zformulovala hlavní zásady pro poskytování ODA, podle nichž bude potenciální příjemce ODA posuzován z hlediska trendů ve vojenských výdajích, přístupu k otázce vývoje, výroby a exportu zbraní hromadného ničení, aktivního přístupu k demokratizaci, k ochraně lidských práv a k prosazování principů tržní ekonomiky. Takto formulované zásady, později zopakované v již zmíněné Chartě ODA, dávají vládě značnou volnost při posuzování žádostí o ODA nejen z pohledu vlastních ekonomických, ale i vojensko-politických zájmů. Z toho vyplývá, že se ODA stále více stává také politickým nástrojem prosazování japonského vlivu v regionu.

Vojenský aspekt japonské zahraniční politiky vůči asijsko-tichomořské oblasti

Úsilí o prosazení v regionální a globální politice je ze strany Japonska doprovázeno také postupnou aktivizací ve vojenské oblasti. V tomto směru nelze přehlížet skutečnost, že v řadě asijských zemí nadále přetrvávají historické reminiscence spojené s japonskou agresivní vojenskou politikou v období druhé světové války. Asijské státy mají především obavy z možnosti obnovy japonského militarismu a v této souvislosti velice citlivě reagují na skutečnost, že se Japonsko dosud plně a jednoznačně nedistancovalo od své válečné minulosti.

Znepokojivé je, že v poslední době někteří japonští vedoucí představitelé vystupují s pokusy obhajovat japonskou válečnou agresi v Asii jako snahu o osvobození asijských zemí od západních kolonizátorů. Některé asijské země (např. Malajsie) by sice rády viděly Japonsko uvádět zástavou jakéhosi protizápadního neoasijsství, ovšem většina z nich je proti.

Podle údajů International Institute for Strategic Studies byl vojenský rozpočet Japonska v roce 1995 (56 mld. \$) již druhý nebo třetí největší na světě za USA a možná též za Ruskem (v případě Ruska nemá IISS k dispozici srovnatelné statistické údaje).

V prosinci 1995 byl schválen pětiletý rozpočet ve výši cca 250 mld. \$ (v průměru 2,1 % HNP ročně). Připravované snížení početních stavů japonských sil sebeobrany o 20 % na 145 000 vojáků má být podle revidovaného programu národní obrany z listopadu 1995 v podstatě kompenzováno rozsáhlou modernizací vojenské techniky. Schválená opatření, která byla přijata jako značně opožděná reakce na skončení studené války, představují mnohem menší škrtů ve vojenské oblasti, než tomu bylo v posledních letech v řadě evropských zemí. Kromě toho je třeba si uvědomit, že se v dokumentu již nehovoří o zákazu exportu japonských zbraní do zahraničí (jenž však byl i v minulosti interpretován značně flexibilně, neboť Japonsko se po léta podílí dodávkami své technologie na společných vojenských projektech s USA). Znepokojení vzbuzuje také fakt, že modernizace sil sebeobrany a celková vojensko-politická aktivita Japonska jsou doprovázeny poměrně rychlým zbrojením v řadě dalších asijských států, což nevyhnutelně vede k nebezpečnému růstu vojenského arzenálu v asijsko-tichomořské oblasti.

Japonsko, které se v roce 1976 přijetím tzv. tří nejaderných principů zavázalo nevyrábět, neskladovat a nepřipustit zavedení jaderných zbraní, v roce 1995 oficiálně přiznalo, že má k dispozici vědecký a materiální potenciál potřebný k výrobě jaderné zbraně.

S aktivizací Japonska ve vojenské oblasti přímo souvisí postupné omezování přímé vojenské přítomnosti USA v asijsko-tichomořské oblasti (uzavření amerických vojenských základů na Filipínách a v dalších lokalitách, snižování početních stavů). Součástí americké strategie je přesunout vojensko-strategické úkoly v asijsko-tichomořské oblasti částečně právě na Japonsko, což je spojeno s potřebou dalších úprav japonské legislativy, především se změnou textu nebo alespoň výkladu platné mírové Ústavy (schválena v říjnu 1946, v platnosti od května 1947).

Součástí japonsko-amerických jednání o vojensko-politické spolupráci se postupně stává i otázka rozsahu vojenské přítomnosti amerických vojsk na území samotného Japonska. V současné době se na amerických základnách v Japonsku nachází celkem 47 000 amerických vojáků. Snižování počtů amerických vojsk v Japonsku bude nepochybně pokračovat, především u pozemních a leteckých jednotek, méně u námořnictva. Rychlost tohoto procesu lze jen těžko odhadnout, zejména vzhledem k nepředvídatelnosti dalšího vývoje v ČLR, v Rusku nebo na Korejském poloostrově.

Změna článku 9 japonské Ústavy, nedovolující budování armády a plné zapojení sil sebeobrany do mírových aktivit OSN, si vyžádá ještě nějakou dobu, ale v červnu 1992 Parlament přijal zákon, umožňující zapojení příslušníků sil sebeobrany do mírových operací OSN (tzv. International Peace Cooperation Law). Mohou být nasazeny jen za určitých podmínek:

- 1) zneprátelené strany mezi sebou uzavřou příměří;

- 2) všechny zúčastněné strany vysloví souhlas s nasazením japonských ozbrojených sil;
- 3) mírové sbory OSN budou zaujímat neutrální postoj;
- 4) příslušníci japonských sil sebeobranu budou oprávněni použít zbraň jen v případech sebeobranu.

Je symbolické, že první kontingent japonských vojáků směřoval v září 1992 právě do Asie, konkrétně do Kambodže.

Japonsko – Spojené státy

Základem japonské zahraniční politiky v asijském, jakož i celosvětovém měřítku zůstává nadále těsné vojensko-politické spojenectví se Spojenými státy, které vychází z bezpečnostní smlouvy z roku 1951, upravené v roce 1960 a v dalších letech doplněné a rozvinuté dalšími dokumenty ve smyslu rozšíření globální strategické úlohy Japonska.

Jak již bylo zmíněno, v japonsko-americkém svazku postupně dochází k určitým modifikacím spojeným s rostoucími ambicemi Japonska především v asijsko-tichomořské oblasti. Určité změny v otázce vojenského svazku s USA směrem k větší a samostatnější roli Japonska v Asii budou předmětem bilaterálních jednání v nadcházejícím období. Je zřejmé, že Tokio bude mít tím silnější tendenci mávat vlastními křídly, čím více bude Washington vzbuzovat dojem, že se o region přestává zajímat. Výsledky těchto jednání ovlivní také další vývoj rozhovorů obou zemí o narůstajících problémech v obchodních a ekonomických vztazích. Svou roli sehraje bezesporu rovněž vnitropolitická situace v Japonsku, neboť v řadě vojensko-politických otázek je zřetelná nejednotnost jak mezi stranami vládní koalice, tak i uvnitř jednotlivých stran.

Vznik japonské koaliční vlády v roce 1993 vedl k určitému posílení tendencí k „ekonomizaci“ vztahů s USA, která měla jak objektivní důvody (zánik sovětského impéria, eskalace japonsko-amerických obchodních sporů apod.), tak i subjektivní důvody; ideologicky málo sourodá vládní koalice byla zpočátku pohlcena vnitropolitickými problémy a neměla sílu věnovat se naplno otázkám „velké politiky“. Od konce roku 1994 lze však pozorovat opětiv návrat k aktivní zahraniční politice, včetně diskuzí o charakteru vojensko-politického svazku s USA, o revizi Ústavy, o členství Japonska v Radě bezpečnosti OSN apod.

Japonsko-americké vztahy jsou nadále zatíženy obrovským břemenem japonského aktivního salda ve vzájemném obchodě (54,8 mld. \$ v roce 1994), s čímž souvisí důrazný tlak USA na další liberalizaci japonského trhu. Vzájemná propojenost ekonomik obou zemí je současně tak velká, že by případná ochranná opatření jedné strany mohla vyvolat řetěz protiopatření druhé strany a následný řetěz takových kroků by nevyhnutelně znamenal obchodní válku.

Jedno je zcela jasné; USA bude pro Japonsko i nadále v Asii partnerem, ale současně i soupeřem. Mezi oběma velmocemi se objevují rozbroje, ale neexistují mezi nimi neřešitelné antagonistické rozpory.

Japonsko – Ruská federace

Rusko-japonské vztahy jsou poznamenány tím, že od konce druhé světové války nebyla uzavřena bilaterální mírová smlouva. Japonsko podmiňuje její podpis (a donedávna též poskytnutí ekonomické pomoci) vyřešením dlouholetého územního sporu kolem ostrovů Habomai, Šikotan, Kunašir a Iturup. Po zániku SSSR Japonsko v otázce tzv. severních území přitvrdilo, neboť se zdálo, že oslabené Rusko bude ochotné japonským požadavkům zcela nebo alespoň z velké části vyhovět, především výměnou za ekonomickou pomoc a za rozšíření ekonomické spolupráce. Jak se však postupně ukázalo, ústupky z ruské strany nepřipadají zatím v úvahu.

Trvající neochota Japonska rozšířit ekonomickou spolupráci a ekonomickou pomoc je proto nyní zdůvodňována spíše poukazováním na nestabilní vnitropolitickou situaci v Rusku a praktické problémy spojené s konkrétními projekty. V případě zlepšení podmínek je Japonsko v zásadě připraveno k mírové ekonomické expanzi na Sibiř a na ruský Dálný východ.

V posledních letech se novým momentem stala rozsáhlá kampaň Japonska za internacionalizaci územního problému, především na půdě vrcholných schůzek zemí skupiny G-7. Jasně formulovanou podporu japonským požadavkům vyjádřily Spojené státy poprvé v roce 1989 a tato otázka se stala součástí většiny bilaterálních jednání představitelů USA a dalších zemí G-7 s vedením SSSR. Stručné pasáže o japonsko-ruském sporu byly v důsledku aktivní japonské kampaně zařazeny také do závěrečných dokumentů některých summitů G-7.

Územní spor zůstává nejen důležitou vnitropolitickou kartou v rukou politiků obou zemí, ale sehrává nezanedbatelnou roli i v mezinárodní politice, přičemž mezinárodní aspekt získal tento problém vlastně již v minulosti tím, že Japonsko zpochybňuje některá historická ujednání spojenců ohledně Kurilských ostrovů. Globální význam dává celému problému též skutečnost, že jde o spor mezi světovými velmocemi.

Problémem bilaterálního i širšího charakteru zůstává též skladování ruského radioaktivního odpadu v Japonském moři.

Jak již bylo zmíněno, ruská vojenská hrozba je menší než dřívější sovětská hrozba. Nelze však zapomenout na to, že současná vnitřní nestabilita a složitá ekonomická situace Ruska vzbuzují nové obavy. Pro Japonsko jsou varovné jak pokusy Ruska proniknout do oblastí tradičního ekonomického zájmu a vlivu Japonska (např. Korejská republika), tak i aktivizace vojenské spolupráce Ruska s ČLR a s některými dalšími asijskými zeměmi.

Základem japonské politiky vůči Rusku je – pokud ponecháme stranou existující územní spor – snaha udržet Rusko – pokud možno – v hranicích jeho vlastního teritoria a zapojit ho do systému mezinárodní spolupráce.

Japonsko – ASEAN

Prioritou v asijské politice Japonska je oblast jihovýchodní Asie, kam směřuje také převážná část jeho oficiální rozvojové pomoci.

Japonsko se aktivně účastní rozšířených setkání ministrů zahraničních věcí ASEAN (Association of South East Asia Nations – Sdružení zemí jihovýchodní Asie). Podporuje myšlenku rozšíření ASEAN o Myanmar a země Indočíny.

Postoj Japonska k malajsijskému návrhu na vytvoření Východoasijského ekonomického fóra (East Asian Economic Caucus – EAEC) je ambivalentní. Na jedné straně Japonsko nechce přikývnout iniciativu jedné ze zemí regionu, která je vlastně reakcí na rozšiřování a prohlubování Evropské unie a vytvoření NAFTA, na druhé straně nepovažuje za reálné vyloučit z jakéhokoli hospodářského mechanismu v Asii takové země, jako jsou USA nebo Austrálie. Přes opatrnou pozici japonské vlády, způsobenou především odmítavým postojem USA, podpořila malajsijský návrh na vytvoření EAEC jako orgánu pro hospodářskou spolupráci mezi členskými zeměmi (ASEAN, ČLR, Japonskem, Korejskou republikou a Tchaj-wanem, později též Mongolskem, Vietnamem a Myanmarem) japonská Federace ekonomických organizací – Keidanren.

Do ustavení Regionálního bezpečnostního fóra ASEAN (ASEAN Regional Forum – ARF) v červenci 1994 neexistoval v asijsko-tichomořské oblasti rámec regionální multilaterální bezpečnosti. K návrhům na vytvoření bezpečnostního mechanismu podle modelu KBSE zastávala japonská vláda kritický postoj s poukazem na rozdílné podmínky v Evropě a v asijsko-tichomořské oblasti a na řadu dosud nevyřešených bilaterálních problémů. Tento postoj se však začátkem 90. let změnil a v roce 1991 japonský ministr zahraničních věcí navrhl, aby se na rozšířené ministerské konferenci ASEAN, která se dosud týkala především ekonomických otázek, „vedl politický dialog, který by zvýšil pocit vzájemné jisto-

ty". V červenci 1992 se Japonsko a ASEAN dohodly na možnosti vytvoření multilaterálního bezpečnostního fóra, které by zahrnovalo Japonsko, USA, ČLR, Rusko a oba korejské státy. Jedním z důvodů, proč Japonsko v poslední době podporuje pojetí ARF jako v podstatě politického orgánu sdružení ASEAN, jsou obavy z neprůhlednosti čínských ambicí. Šance udržet touto formou „preventivní diplomacie“ Čínu na uzdě se zvýšily při posledním jednání ARF v Bruneji (červenec 1995), kde přizvaný čínský ministr zahraničních věcí přislíbil větší transparentnost čínské vojenské politiky.

Japonsko – Čínská lidová republika

Vztahy Japonska s ČLR jsou historicky rozporuplné. Na jedné straně jsou obě země zainteresovány na široké ekonomické spolupráci, na druhé straně existují oboustranné obavy z růstu vojenského i ekonomického potenciálu. Současně si je Japonsko vědomo toho, že další vývoj v Asii je závislý nejen na hospodářském, ale i politickém vývoji v ČLR. Svou roli sehrává také americký faktor, který v určitých etapách japonsko-čínskou spolupráci brzdí, v jiných naopak aktivizuje, neboť přes společné japonsko-americké strategické zájmy ve vztahu k Číně jsou Spojené státy pro Japonsko také velkým konkurentem na čínském trhu. Vztah Japonska i USA je příkladem balancování mezi politickým přístupem (kritika rostoucích vojenských výdajů, pokračujících pokusů s jadernými zbraněmi a porušování lidských práv) a pragmatickým ekonomickým přístupem (nedozírné možnosti čínského trhu, zdroje surovin apod.). Japonsko samo nikdy proti ČLR nevyhlásilo ekonomické sankce a ty, které odhlasovalo OSN, plnilo dost váhavě. Stručně řečeno, japonská politika vůči ČLR vychází z toho, že nejlepším způsobem, jak zabránit tomu, aby se z ČLR stala hrozba pro celý region, jsou co nejvíce „otevřené dveře“.

V současné době je Japonsko nejen hlavním obchodním partnerem ČLR, ale také dodavatelem největší zahraniční pomoci. Výše pomoci pro léta 1996–2000 by měla dosáhnout 1 500 mld. JPY (cca 15 mld. \$), což by znamenalo dvojnásobek oproti létům 1990–1995 (810 mld. JPY). Z velkých projektů by se tato pomoc měla týkat především budování infrastruktury a ekologie. Souběžně s oficiální rozvojovou pomocí směřuje do ČLR také kapitál japonských investorů, jehož objem se za poslední čtyři roky zvýšil pětkrát a v roce 1993 dosáhl 1,7 mld. \$, což je daleko nejvíce ze všech asijských zemí. Také obchodní výměna roste; v roce 1995 vzájemný obchod překročil 40 mld. \$.

Citlivým bodem japonsko-čínských vztahů je otázka Tchaj-wanu. Japonská vláda zatím poměrně důsledně dodržuje princip „jedné Číny“, ale současně se v souvislosti s pořádáním řady mezinárodních akcí v Japonsku nemůže vyhnout otázce účasti tchajwanských představitelů. Příkladem byl summit APEC jako fóra, jehož členy jsou ČLR i Tchaj-wan.

Potenciální nebezpečí v sobě skrývá také japonsko-čínský územní spor ohledně ostrovů Senkaku a nedořešená otázka těžby přírodních zdrojů z pobřežního mořského šelfu.

Japonsko – Korejský poloostrov

Nestabilní situace na Korejském poloostrově je jedním z faktorů, posilujících vojensko-politickou spolupráci mezi Japonskem a USA po skončení studené války a po zániku SSSR. Důležitým bezpečnostním rizikem v Asii jsou jaderné ambice KLDK. Jak uvádí poslední výroční Bílá kniha vládního Úřadu obrany z června 1995, militarizace KLDK představuje „faktor, který může způsobit nestabilitu nejen v severovýchodní Asii, včetně Japonska, ale také v celém mezinárodním společenství“. V Bílé knize obrany z roku 1994 byla KLDK dokonce označena za hlavní hrozbu pro japonskou bezpečnost a nahradila tak SSSR. Další vývoj na Korejském poloostrově proto do značné míry předurčuje další vývoj japonské zbrojní politiky.

Ve vztazích s Korejskou republikou, které jsou zatíženy historickým obdobím japonské vojenské okupace, se stále více projevuje zájem obou stran o rozvoj hospodářské spolupráce a o výměnu technologií. Nevýřešen zůstává bilaterální územní spor ohledně ostrovů Takešima.

Dosud nedošlo k normalizaci vztahů Japonska s KLR, kterou japonská strana v poslední době podmiňuje především denuklearizací KLR. Postup vůči KLR koordinuje Japonsko do značné míry s USA i s Korejskou republikou (viz např. ustavení mezinárodního konsorcia KEDO /Organizace pro rozvoj korejské energie/ pro přeměnu jaderných reaktorů KLR v březnu 1995/.

Japonsko – další asijské země

V souvislosti se zánikem bipolárního rozdělení sfér zájmů roste zájem Japonska o některé další asijské státy (např. o Vietnam, jemuž Japonsko obnovilo ekonomickou pomoc) a o další země Indočíny nebo o Mongolsko. V tomto směru sehrává svou roli také podíl Japonska na pořádání mezinárodních konferencí o Kambodži a Mongolsku, jakož i fóra rozvoje Indočíny (v roce 1995 za předsednictví Japonska).

Rostoucí pozornost věnuje Japonsko také oblasti jižního Tichomoří, kde se snaží vyplnit určité politické vakuum po odchodu bývalých koloniálních mocností prostřednictvím vhodně zvolené strategické a ekonomické pomoci. V tomto smyslu má klíčovou roli spolupráce v rámci trojúhelníku Japonsko – Nový Zéland – Austrálie, která nabývá nových dimenzí díky stoupajícímu zájmu všech tří zemí o asijsko-tichomořskou oblast. Japonským cílům má napomoci požadavek na ukončení všech jaderných zkoušek, v jehož duchu se nesla i japonská kritika nedávno ukončených jaderných pokusů Francie v Tichomoří (méně důrazně však již vystupuje proti jaderným testům ČLR).

* * *

Optimálním základem regionální bezpečnosti v asijsko-tichomořské oblasti by měly být politicky, vojensky i ekonomicky vyvážené vztahy mezi velmocemi v tomto regionu. Spojené státy sice zůstanou ještě delší dobu hlavním garantem asijské bezpečnosti, avšak současně poroste také role Japonska jako jednoho z klíčových faktorů míru a stability v celém regionu. Rozporuplnost japonské asijské politiky však tuto zemi nadále limituje v tom, aby v dohledné době skutečně převzala vedoucí úlohu v Asii, která by odpovídala jejímu hospodářskému postavení. Významnou roli sehrává též dynamika mezinárodních vztahů, měnící se vztahy Východ–Západ a přechod od bipolarity k multilateralitě, v jejímž rámci relativně klesá význam tradičních velmocí a do popředí se stále více dostávají i skupinové zájmy, založené na širokém mezinárodním konsenzu.

Literatura

- Looking Ahead, A Foreign Policy for a Changing World. MZV Japonska, 1993.
Diplomatic Bluebook 1993. MZV Japonska, 1994.
Diplomatic Bluebook 1994. MZV Japonska, 1995.
Mezinárodní politika. ÚMV, 1994–1996.
Mezinárodní vztahy. ÚMV, 1994–1996.
New Directions for Japanese Foreign Policy in the Changing World of the 1990s. T. Kuriyama, MZV Japonska.
Financial Times, 1995–1996.
The Japan Times Weekly, 1995.
Asia Pacific Fusion. Y. Funabashi, Institute for International Economics, Washington DC, 1995.